

ISTORIA CUVINTELOR

VIII. De luni până vineri

Pentru a înțelege mai bine de unde vin numele zilelor săptămânii în română și în celelalte limbi romanice trebuie să ne întoarcem la latină, mai exact la primele secole ale erei noastre. În acea epocă, în toată lumea romană se folosea numele zilelor introduse în limbă de păgânism: *dies Solis*, *dies Lunae*, *dies Martis*, *dies Mercuri*, *dies Jovis*, *dies Veneris*, *dies Saturni*. Acest sistem avea la bază un model babilonian-egiptean. Biserica creștină nu vedea cu ochi buni aceste nume. În comunitățile creștine s-a propagat de timpuriu obiceiul de a folosi numerale luând ca bază la început ziua de sabbat. Dar în primii ani ai secolului II, grupurile de creștini, pentru a marca independența de ritul evreesc, au părăsit, din ce în ce mai mult, sărbătoarea sabbatului, pentru a marca ziua următoare și a folosit în schimb ziua Domnului. Sistemul nou a căpătat formele următoare: *sabbatus* (*dies sabbati*), *dies dominica*, *secunda sabbati* (*secunda feria*), *tertia sabbati* (*tertia feria*), *quarta feria*, *quinta feria*, *sexta feria*. Acest sistem nu s-a răspândit în masele de creștini (el continuă să existe astăzi doar în portugheză, unde, de exemplu, pentru *vineri* se spune *sexta feira* „a 6-a zi după sărbătoare”, adică după duminică). În latinitatea ce stă la baza limbilor romanice continuă să se folosească sistemul păgân, în ciuda faptului că, la începutul secolului V, episcopul Caesarius din Arles (sudul Franței) insista asupra necesității de a evita numele păgâne.

Eforturile bisericii n-au fost în zadar, deși n-a avut un succes total. Biserica a reușit să introducă pentru duminică numele creștin, *dies dominica* (*dominicus*). La fel pentru ziua de ajun, sâmbăta (*dies sabbati*), când lucrul era adesea oprit și când se oficia o slujbă în care credincioșii să fie pregătiți pentru ziua Domnului. În toate limbile romanice *dies dominica* și *sabbatus* (*dies sabbati*) au înlocuit formațiile păgâne *dies Solis* și *dies Saturnis*.

Duminică vine de la *dominica* (se înțelege că e vorba de *dies dominica* „ziua Domnului”). Nu s-a lămurit convinsător până acum de ce în unele limbi romanice numele duminicii este masculin (fr. (*le*) *dimanche*, sp. (*el*) *domingo*), în timp ce în altele este feminin (it. (*la*) *domenica*, rom. *duminică*). Este posibil să avem a face cu o influență greacă în răsăritul Romaniei (italiană, română, sarda, retoromană). În greaca ecleziastică, ziua Domnului (*kiriaké emera*) este de genul feminin. În sprijinul acestei explicații poate fi adus faptul că *dies dominica*, forma feminină, a apărut mai târziu, în jurul lui 300, când apar și alte elemente grecești în latina ecleziastică.

Sâmbătă provine dintr-o variantă a lat. *sabbatum*, care la rândul lui vine prin intermediul gr. *sabanon*, din ebr. *šabbāth* „ziua de repaus săptămânal”, derivat de la *šabath*

„a se odihni”. În credința mozaică, sâmbăta este ziua de repaus. Este cuvânt panroman. Explicarea prin slavă a lui *sâmbătă* nu este probabilă decât pentru varianta învechită *sâmbotin* (originea sl. *šabota* este neclară și cunoscutul slavist Vasmer crede că în slavă este un cuvânt germanic sau latin. Ciorănescu nu exclude chiar posibilitatea ca *šabota* să fie din română, fiindcă în slavă nu există nici un nume de zi influențat de latină). Limbile romanice au forme care pornesc de la *sabbatum* (it. *sabato*, sp. *sábado*) și forme care pornesc de la *sambatum* (rom. *sâmbătă*, engad. *samda*, fr. *samedi* < *sambedi*). Varianta cu *m* (*sambatum*) este considerată de origine greacă; din ea provine și germ. *Samstag* și stă la baza formelor slave. Se presupune că forma greacă cu *m* a pătruns din regiunea balcanică pe Dunăre și Rin cu primul val de creștinare.

Sâmbăta este o zi nefastă pentru imaginația populară; femeia care o personifică este o zână rea (niciodată nu i se zice *sfântă* ca zilei de *Miercuri*, *Vineri*, *Duminică*). De aici și a *purta sâmbetele* „a urî”, *a-i lipsi o sâmbătă* „a-i lipsi ceva, a nu fi în toate mințile”.

Pentru celelalte zile, de luni până vineri, eliminarea numelor păgâne a fost imperfectă. În general, numele romanice ale zilelor săptămânii de luni până vineri au la bază un nume de planetă. Există trei tipuri: a) *lunis*, *martis* etc., b) *dies lunae*, *dies martis* etc., c) *lunae dies*, *martis dies* etc. care se întâlnesc în limbile romanice sub formele:

- a) rom. *luni*, sp. *lunes* etc.;
- b) cat. *dilluns*, prov. *delun* etc.;
- c) fr. *lundi*, it. *lunedì* etc.

În română *luni* < lat. *lunis*, în loc de *lunae* (*dies*), *marți* < lat. *Martis* (*dies*), *miercuri* < lat. *Mercuri* (*dies*), *joși* < lat. *Jovis* (*dies*), *vineri* < lat. *Veneris*. De remarcat că în dialectul istororomân din Istria se păstrează trei nume din latină *luni*, *vineri* și *dumirecă* (în graiul din Jeaंनी) și numai *dumirecă* (la Susnerița). Restul sunt nume din croată.

Am spus că eliminarea numelor păgâne a fost imperfectă. Precizez că m-am gândit la *vineri* și *miercuri*.

Între excepții menționez sarda, unde tipul „ziua lui Venus” a fost înlocuit cu lat. *cena pura* „ziua în care era oprită folosirea cărnii”. Această denumire a apărut la început în limba evreilor din jurul Cartaginei. În predicile Sf. Augustin la Evanghelia Sf. Ioan C II, 5 el precizează că în latina evreilor din Cartagena apare *cena pura* care ar denumi pregătirile pentru *sabbath* „ziua de odihnă” a evreilor. Rezultă că forma din sardă este rezultatul influenței africane asupra latinității sardă. Nu ar fi singurul exemplu.

Alături de *vineri* mai era o zi unde postul era recomandat. Aceasta era *miercuri*. Așa se explică de ce Biserica a reușit în unele limbi romanice să se uite numele păgân

al acestei zile. În teritoriul retoroman din Elveția și în unele regiuni din Italia postul de la mijlocul săptămânii a făcut să se nască un nume pentru miercuri *media hebdoma* „jumătatea săptămânii“ care a dat în Toscana *mezzèdima*. Eforturile Bisericii de a înlocui denumirile păgâne au avut succes la extremitatea occidentală a României, în latina care stă la baza limbii portugheze. În portugheză se spune, așa cum se spunea în primele secole ale creștinătății, *segunda feira* „luni“ până la *sexta feira* „vineri“.

Nu este lipsit de interes de văzut care a fost soarta denumirilor păgâne în alte limbi europene. În țările de limbi germanice nu s-a înregistrat succesul din limbile

romanice. Aici până și „dies dominica“ continuă sistemul păgân (germ. *Sonntag* după *dies Solis*). În schimb, în limbile slave nomenclatura zilelor săptămânii este în întregime creștină; ea nu are nici o urmă de denumire planetară păgână anterioară creștinismului.

Toate zilele săptămânii sunt moștenite din latină. În latină numele creștine ale zilelor provin din izvoare diferite: primele cinci (*luni, marți, miercuri, joi, vineri*) au origini îndepărtate păgâne, unul (*sâmbătă*) are origine îndepărtată ebraică, ultimul (*duminică*) este creștin. Termin prin a preciza că *săptămână* este moștenit din lat. *septimana*, derivat de la *septem* „șapte“. S-a transmis multor limbi romanice.

Mircea Radu Iacoban

ACADEMIA SINTEȘTI

„Jurnalul Național“ publică, cu ceva timp în urmă, o fotografie cu următoarea legendă: ***Doisprezece funde negre pentru doisprezece vieți pierdute***. Trebuie să fii complet lipsit nu numai de școală, și de elementarul simț al limbii (române) pentru a așeza în pagina de gazetă un astfel de monumental dublu dezacord! Se pare că numeralul 12 este pândit de-o soartă ingrată nu de ieri, de azi. Startul l-a dat... Ceaușescu, încă de la Congresul XII al PCR, care a devenit, în exprimarea împiedicată și găngavă a eroului între eroi, *Congresul al douăsprezecelea*. Mă rog, ne obișnuiserăm cu *tutulor*, cu *Vienam* și cu celelalte particularități ale vorbirii ceaușiste, ce mai conta o eroare gramaticală în plus? Măcar nu era scandalos-incult-ridicolă, precum a fost utilizarea repetată, în vorbirea academicienei consoartă, a substantivului *scluptor* în loc de *sculptor*, – și asta tocmai la un congres al... culturii! Pentru delegații și invitații la *Congresul al douăsprezecelea*, momentul reacției la lansarea inovației lingvistice ar fi putut prilejui adevărate studii de psiho-sociologie, în temeiul cărora să se alcătuiască prognoze asupra longevității politice în comunism. Într-o clipită, s-a văzut cine „se orientează“ și cine nu. Unii vorbitori (primul: Dăscălescu) și-au modificat pe loc textele cuvântărilor, adoptând instantaneu și obedient formula prezidențială „Congresul al douăsprezecelea“, în vreme ce alții, mai puțin inspirați și incapabili de reorientări servile, au rămas „pe vechi“. Se puteau preconiza, pentru cei din prima categorie, solide cariere viitoare. Ceilalți... După 1990, numeralul 12 își continuă suferința. Cele două forme (doisprezece – douăsprezece) constituie o particularitate a limbii române și provin din însăși modalitatea de formare a numeralului cu pricina: doi – spre – zece, unde *doi* are, încă din plecare, pentru feminin și neutru, forma *două*. În consecință, vom număra *douăsprezece fete și doisprezece băieți*, sau, în cazul textului reproduș în deschidere, *Douăsprezece funde negre pentru douăsprezece vieți pierdute*. În comunicarea de toate zilele, vraiste! la radio, auzim mereu „este ora doisprezece“, deși femininul „ora“ reclamă acordul

gramatical firesc. La fel de incorecte sunt și exprimările „clasa doisprezece“, ori „runda doisprezece“ ș.a.m.d., numeralul cu pricina începând să scurme tot mai agresiv la rădăcina corectitudinii limbii române. Cui îi pasă? Cine intervine? Nimeni! Tot așa – adică, profitându-se de apatia generală, de neatenția Dvs. și de iuțeala de gură a ignoranților, s-a ajuns la generalizarea ridicolă a deplasării accentului pe ultima silabă, incorect diftongată, în cazul numelor proprii terminate în „iu“. Prea târziu să se mai dreagă ceva: faultul lingvistic a devenit regulă nescrișă și nu-l mai fluieră nimeni! Dacă ar exista o elementară preocupare pentru vegherea purității limbii la toate redacțiile radio-tv, dar și din presa scrisă, desigur, astfel de aberații s-ar corecta la timp; din nefericire, tocmai redacțiile în cauză contribuie consistent la stâlcirea limbii românești! Zilnic sunt obligat să-l ascult, în mașină, pe un tânăr gazetar radio ce pronunță excelent în engleză, dar când s-o ia pe românește, n-are habar că, în afară de „a“, acordul mai obligă, din când în când, și la recurgerea la „ai“, „al“, „ale“... Desigur, nu ne propunem să oferim lecții de gramatică într-o pagină de revistă. Se cuvine însă semnalată, măcar aici, somnolența generală vizavi de destinele limbii noastre. Din Legea Pruteanu s-a ales praful și inițiativa a fost potopită de sarcasme și ironii. Colegii noștri de parcurs european, bulgarii, gândesc mai responsabil. În Parlamentul de la Sofia, sociologul și lingvistul Mihail Videnov a cerut adoptarea urgentă a unei legi „pentru vorbirea corectă a limbii bulgare“ (știre din cotidianul „Novinar“). Se propune introducerea de amenzi (bulgarii nu știu ce-a pățit Pruteanu!) pentru gazetele, radiourile și televiziunile ce nu folosesc corect limba literară bulgară și – aici e aici! – „oferă cuvântul unor politicieni agramați“. Consiliul de Miniștri urmează să stabilească cuantumul sancțiunilor sub incidența cărora se vor afla „atât jurnaliștii agramați, cât și instituțiile de presă“ ce difuzează texte incorecte. La noi, e-n toi disputa de competențe între Academia Sintești și Academia Română. Constat că înving la puncte, rundă după rundă, lingviștii de la Sintești!